

HERALDISK TIDSSKRIFT

BIND 1 • NR 6 • 1962

Lejon och leoparder
Terminologihistoriska studier
av Hans Gillingstam

SOCIETAS HERALDICA SCANDINAVICA

Heraldisk Selskab • Heraldinen Seura • Skjaldfræðafélagið

Heraldisk Selskap • Heraldiska Sällskapet

Lejon och Leoparder

Terminologihistoriska studier av *Hans Gillingstam*

I EN intressant artikel i denna tidskrift (nr 4, s. 151 ff) har Aage Wulff belyst bakgrunden till de heraldiska termerna *lejon* och *leopard*.

Det kan i sammanhanget vara av intresse att konstatera, att den nuvarande heraldiska terminologiens åtskiljande av de båda vapendjuren genom huvudets ställning i profil eller en face kan visas ha medeltida anor. Den svenske konungen *Birger Magnussons* (död 1321) folkungalejon (figur 1) beskrives sålunda i den troligen kort efter hans död tillkomna Erikskrönikan (vers 1398) såsom »eth gylt *leon* medh tre hwita bara». Hans brorson konung *Magnus Erikssons* sigillbild (fig. 2) har beskrivits i flera medeltida vidimationer (bestyrkta avskrifter) av hans brev. En i Kaunissaars biskopsgård i Estland den 29 juli 1390 daterad vidimation av ett av konung Magnus den 13 maj 1351 utfärdat brev beskriver sålunda hans sigill på följande sätt:

»Primum sigillum de prefatis erat rotundum et de alba cera. Ex vna eius parte ymago quasi regis, in solio maiestatis residentis; in dextera manv pomum et in sinistra sceptrvm et circa sceptrvm quasi in eadem altitudine a latere clipeum habebat, in quo quasi forma *leonis* continebatur; in circumferencia vero hee littere: Sigillum Magni Dei gracia sweuorum gothorum et Noruegie regis. Ex alia vero parte eiusdem sigillj clipeus, in cuius medio forma *leonis* apparebat; in circumferencia post crvcem hee littere: Clipeus Magni Dei gracia sweuorum gothorumque regis illustrissimj».

(»Det förstnämnda sigillet var runt

1. Ett av konung Birgers sigill enligt H. Fleetwood, *Svenska medeltida kungasigill II*, 1942, figur 25.

och av vitt vax. På dess ena sida liksom en bild av konungen, sittande på sin tronstol; i högra handen hade han äpplet och i den vänstra spiran bredvid och i jämnhöjd med spiran en sköld, innehållande en *lejon*figur; i omskriften dessa bokstäver: Sigillum Magni Dei gracia sweuorum gothorum et Noruegie regis. På andra sidan av samma sigill en sköld, i vars mitt en *lejon*figur syntes; i omskriften efter korset dessa bokstäver: Clipeus Magni Dei gracia sweuorum gothorumque regis illustrissimj»).

På ungefär samma sätt beskrives konung Magnus' sigill i fyra andra baltiska vidimationer, en av samma datum som den ovannämnda, de övriga från 21 september 1392, 11 maj 1424 och 7 augusti 1429¹). Endast i

2. Konung Magnus Erikssons sigill (fram- och baksida) enligt Fleetwood II, 1942, figur 32 och 34.

brevet av den 11 maj 1424 uppges den lilla skölden vid konungens bild på sigillets framsida vara »clipeus ymaginem leopardi in se continens» (»sköld innehållande bilden av en leopard»), vilket med hänsyn till de övriga vidimationernas beskrivningar måste betraktas såsom ett på missuppfattning beroende undantag.

Vad man i medeltida terminologi menade med »leopard», torde bäst framgå av en i Bergen den 11 mars 1306 daterad vidimation av ett brev av den danske kungaättlingen greve Jakob av Halland 8 mars 1305, vilket uppges vara utfärdat »Sub majori sigillo dicti domini comitis cujus sigilli super scripcio hoc est, quod in superiore parte est quidam Leopardus quasi gradiens positus ex transverso et desubtus Leopardum est campus continens sparsos flores qui dicuntur Söblad»²). (»Under sagde greves större sigill, vars beskrivning detta är, att i övre delen är en leopard, ställd liksom gående från sidan, och under leoparden är ett fält, innehållande strödda blommor, som kallas sjöblad»); se figur 3.

På samma sätt beskrives Sönderjyllands vapen (se figur 4) år 1424 såsom »duos Leopardos blancos in campo glauco» (»två vita leoparder i blått fält»)³.

Trots denna klara åtskillnad av »lejon» och »leopard» under medeltiden kom emellertid på 1500-talet i ett fall ett vapendjur, som enligt denna terminologi är ett lejon, att kallas »leopard».

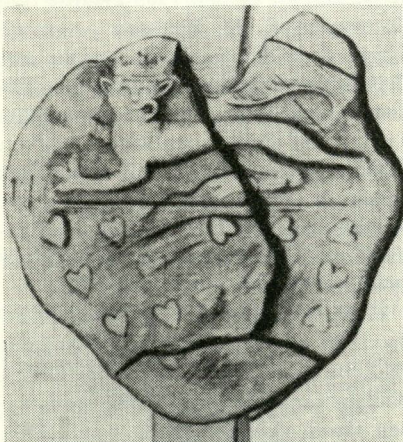
Det vapen, som åsyftas, fördes av en svensk medeltidsätt, vars främsta medlemmar voro riddaren Magnus Marinasson (uppträder 1293-1308), hans söner uppsalakaniken magister Johan Magnusson (skrev testamente i Orléans 1307), domprosten i Strängnäs Nils Magnusson (död 1350)⁴ domprosten i Strängnäs Ingevald Magnusson (död 1352)⁵, väpnaren Finvid Magnusson (uppträder 1304-1310), riddaren Birger Magnusson (död omkr. 1350, troligen i konung Magnus Erikssons ryska krig)⁶, riddaren Håkan Magnusson (död omkr. 1345) och riddaren Lars Magnusson (död tidigast 1360 såsom munk i Eskilstuna johanniterkloster), Finvid Magnussons son, lagmannen i

Södermanland *Magnus Finvidsson* (död 1378 eller 1379) samt *Håkan Magnussons* son, riddaren och medlemmen av konung *Eriks* av Pommern unionsråd *Magnus Håkansson* (död 1399)⁷⁾, vars dotterson, rikshövitsmannen *Engelbrekt Engelbrektssons* mördare *Magnus Bengtsson* (*Natt och Dag*), på äldre dagar upptog sin moderne-släkts vapen.⁸⁾

Huvudkällorna för ättevapnets utseende äro dels de nämnda personernas sigill (se figur 5), dels de avbildningar i färg av *Magnus Håkansson*s vapen, som finnas i de ryktbara vapenböckerna *Codex Bergshammar* i svenska riksarkivet, *Codex Gelre* i Bruxelles och *Codex Bellenville* i Paris (se figur 6).

Trots detta utseende har denna släkts vapen av Vasakungarnas såsom genealog och krönikör bekante sekreterare *Rasmus Ludvigsson* (död 1594) beskrivits på följande sätt:

»Een rödh *Leopard* wthj ett halft gult fiäld medh en half gull Lillie wthi ett halft blått fiäld.»⁹⁾

3. Greve Jakobs sigill enligt *H. Petersen* och *A. Thiset*, *Danske Kongelige Sigiller* . . . , 1917, figur 161.

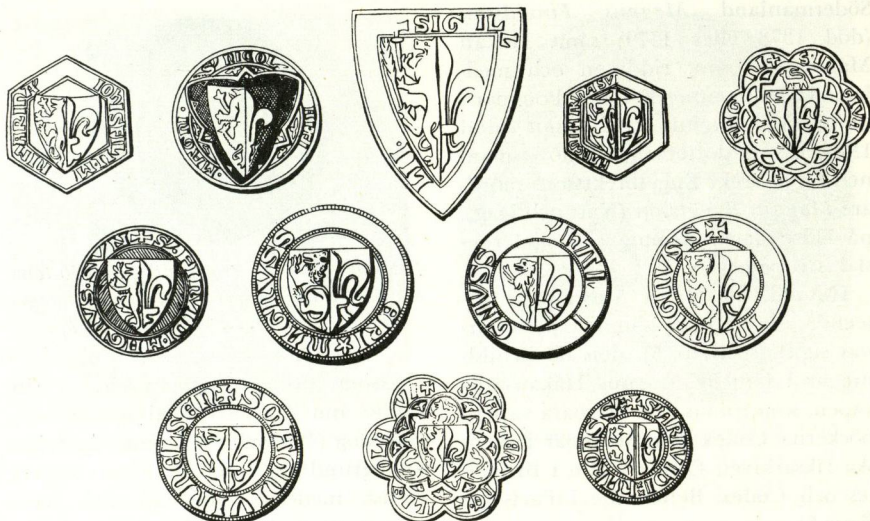
4. *Sönderjyllands drottsigill* på 1430-talet enligt *Petersen* och *Thiset*, *Danske kongelige Sigiller* . . . , 1917, figur 157.

Såsom *Holger Rosman* visat i sin studie om *Rasmus Ludvigsson* som genealog (1897), blev *Rasmus Ludvigsson* grundläggande för flera seklers svensk medeltidsgenealogi, och hans uppgifter avskrevos kritiklöst direkt eller indirekt av generation efter generation av genealoger. Den mest bekante bland dessa, *Johan Peringskiöld* (död 1720), som dock även gjorde egna forskningar i originalbrev, har i sin Ättbok, nu förvarad i Riddarhusets arkiv i Stockholm, kallat *Magnus Marinassons* ätt *Leopard*, och då *A. A. v. Stiernman* 1740 publicerade första delen av »*Svea och Götha Höfdinga-Minne*», redovisade han dess vapen (s. 125) med följande beskrivning:

»En sköld i längden fördeld i två lika delar; i det högra gula fältet en upprest *leopard* wändande ryggen åt en gul half lilja i det wenstra blå fältet».

Samma vapenbeskrivning återgavs i *C. H.:son Ugglas* »*Svea-rikets rådslängd*» 3 (1791), s. 27, not 1.

Speciellt anmärkningsvärt är, att *B. E. Hildebrand* i sitt sigillverks heraldiska register (1867) rubricerat ättens sigillbilder på följande sätt: »*Klufven sköld; i högra hälften en upprest gående (någon gång liggande) leopard (stundom liknande ett lejon), i den wenstra en half lilja (Ätten Leopard).*»

5. A. Johan Magnussons sigill, B. Nils Magnussons sigill, C. Magnus Marinassons sigill, D. och E. Ingevald Magnussons sigiller. — F. Finvid Magnussons sigill, G. Birger Magnussons sigill, H. och I. Håkan Magnussons sigiller. — J. Magnus Finvidssons sigill, K. Birger Magnussons hustru Katarina Olofsdotters sigill, L. Håkan Magnussons son Arvid Håkanssonss sigill. — Enligt B. E. Hildebrand, Svenska sigiller från medeltiden, tredje serien.

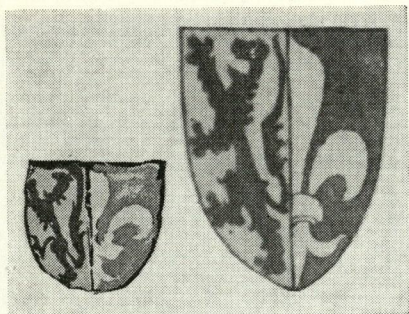
Det oaktat beskriver han vapnet för den gamla småländska lagmansätt, som har samma figur i högra fältet och numera efter sitt vapen kallas *Lejonbalk*, på följande sätt: »Klufven sköld; i högra hälften ett upprest gående lejon, i den venstra tre eller fyra snedbjelkar».

På samma sätt heter det i N. A. Kullbergs 1872 publicerade vapenregister till urkundspublikationen »Svenska riks-archivets pergamentsbref»: »Klufven sköld; en leopard (origt. lejon under N:o 765) i högra och en half lilja i venstra fältet».

Det är därför förklarligt, att Nordisk Familjebok, länge Sveriges främsta encyklopedi, under uppslagsordet »Leopard» i sina båda första upplagor (1885 och 1912) innehåller dels en av den 1896 avlidne genealogen och heraldikern B. Schlegel meddelad upp-

gift, att så »kallas af utlandets förnämsta heraldiker ett heraldiskt lejon, då det vänder ansiktet emot åskådaren», dels en av den 1909 avlidne bibliotekarien K. H. Karlsson — grundläggaren av den moderna svenska medeltidsgenealogiska forskningen — författad artikel om *Leopard* såsom »Ett i senare tid efter vapenbilden, klufven sköld med leopard och half lilja, gifvet namn åt en svensk medeltidsslägt». Samme innehåll har en förkortad artikel av B. Hildebrand i samma encyklopedis tredje upplaga (1930).

F. U. Wrangel beskrev emellertid i sin 1893 i Svenska autografsällskapets tidskrift publicerade studie om Codex Bergshammar Magnus Håkanssonss vapen såsom »klufven sköld, i ena fältet ett lejon, i andra en half lilja», och S. Engström har i sin 1935 publicerade avhandling om drotsen Bo Jonsson (s.

6. Magnus Håkanssons vapen enligt *Codex Bergshammars* (efter *Svenska Autografsällskapets tidskrift II*) och enligt *Codex Belleville*.

7) vid omnämnandet av en medlem av denna ätt satt »Leopard» inom citationstecken och beskrivit vapnet såsom »kluvan sköld med lejon och halvlilja». Gottfrid Carlsson har vid sin behandling i *Personhistorisk tidskrift* 1951 av de ovannämnda medeltida vapenböckerna i denna terminologiska detalj följt F. U. Wrangel.

Det anförda torde visa, att namnet »Leopard» icke bör användas om den ätt, som på grund av Rasmus Ludvigssons tolkning av vapnet sedan länge gått under detta namn. Om man ej vill använda den långa beteckningen »Magnus Marinassons ätt», torde »Lejonlilja» vara att rekommendera.

Noter

1) De fem vidimensionerna äro tryckta i R. Hausens edition av *Registrum ecclesie aboensis* eller Åbo domkyrkas svartbok, nr 270, 271, 273, 412 och 432. Jfr C. G. U. Scheffer i *Kulturhistoriskt lexikon för nordisk medeltid* 6, sp. 475.

2) *Diplomatarium Suecanum*, nr. 1498. Jfr A. D. Jørgensen i *Årbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie* 1879, s. 30 f.

3) *Scriptores rerum danicarum VII*, s. 341 och 350. Jfr Jørgensen, s. 24 f., P. B.

Grandjean, *Det danske Rigsvåben*, s. 44, och Scheffer i *Kulturhistoriskt lexikon* 6, sp. 470.

4) A 28, p. 12, Kungliga Biblioteket i Stockholm. I den mån intet annat angivits, vila de här lämnade biografiska uppgifterna på urkundspublikationerna *Diplomatarium Suecanum* och Svenska riksarkivets pergamentsbref. En på tryckta anteckningar av K. H. Karlsson (Riddarhusets arkiv, Stockholm) grundad släkttavla över ätten har publicerats av K. A. Karlinder i *Personhistorisk tidskrift* 1922, s. 22. — Stamfaderns matronymikon är anmärkningsvärt och frestar till kombination med Folkungaättens lejonvapen, eftersom Marina under 1200-talet endast kan beläggas som namn på en av konung Valdemar Birgerssons döttrar (jfr. R. Pipping, *Kommentar till Erikskrönikan*, 1926, s. 300).

5) A 28, p. 1.

6) X 1, f. 81, Uppsala universitetsbibliotek. *Genealogica* 41, f. 8 v och 184, Svenska Riksarkivet.

7) För uppgiften om hans dödsår se Svenska riksarkivets pergamentsbref och B 16, f. 60, Svenska Riksarkivet.

8) Se min avhandling *Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden*, s. 113 med not 630.

9) Skokloster I Fol. vol. 57, f. 20 v, Svenska Riksarkivet. Jfr samma volym, f. 317 v, samt Rålamb Fol. vol. 12, f. 20 v och 316 v, Kungliga Biblioteket i Stockholm. Om de båda nämnda handskrifternas egenskap av avskrifter efter en nu förlorad släktbok av Rasmus Ludvigsson se min framställning i »*Släkt och Hävd*» 1951, s. 213. — Samma naturalistiska uppfattning av leoparden företer H. Keyzers *Wapenboek* (1650) över den svenska adeln i sin avbildning av grevliga ätten Lewenhaupts vapen, såsom framgår av en jämförelse med denna ätts vapenbrev av den 5 september 1587 (Riksregistraturet 1587, f. 192, Svenska Riksarkivet). Riddarhusgenealogen fil. dr Folke Wernstedt har fäst min uppmärksamhet på såväl vapenbrevet som bilden i Keyzers vapenbok.

[DA] Dette materiale er beskyttet af ophavsret. Det kan downloades, lagres og udskrives til personlig brug og til ikke-kommerciel brug i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbejdning, tilgængeliggørelse samt fremstilling af kopier er ellers kun tilladt i det omfang, der følger af lov eller aftale.

[NO] Dette materialet er beskyttet av opphavsrett. Det kan lastes ned, lagres og skrives ut for personlig bruk og for ikke-kommersiell bruk i forbindelse med undervisning og forskning. Bearbeidning, tilgjengeliggjøring og fremstilling av kopier er ellers bare tillatt i den grad som følger av lov eller avtale.

[SV] Detta material är skyddat av upphovsrätt. Det får laddas ned, sparas och skrivas ut för enskilt bruk samt för icke-kommersiellt bruk i samband med undervisning och forskning. Bearbetning, tillgängliggörande samt framställning av kopior är i övrigt bara tillåtet i den utsträckning som följer av lag eller avtal.

[EN] This material is protected by copyright. It may be downloaded, saved and printed for personal use and for non-commercial use in connection with teaching and research. Altering, making it available or producing copies is otherwise only permitted to the extent that follows from law or contract.